

Antidepresan Konulu İçeriklerin Gazetelerde Sunumu¹

Ferihan Ayaz²

Hatice K. Adıyaman³

Özet: Antidepresan kullanımının yararları ya da zararları kamuoyunda tartışıla gelmektedir. Gazetelerdeki antidepresan konulu içeriklerin nasıl sunulduğu, antidepresanlara yönelik tutumlar, antidepresanların neden olduğu ya da tedavi ettiği hastalıklar merak konusudur. Dolayısıyla bu çalışmanın genel amacı antidepresan içerikli yayınların gazetelerde nasıl sunulduğunu ortaya koymaktır. Bu genel amaç doğrultusunda Prnet MSuite Programı aracılığı ile yapılan tarama sonucunda Aralık 2017 itibariyle Türkiye'nin tirajı en yüksek ilk 5 gazetesi olan Sabah, Hürriyet, Sözcü, Posta ve Habertürk gazetelerinde 2015, 2016 ve 2017 yılları arasında içinde “antidepresan” kelimesi geçen toplam 180 içerik, içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda gazetelerin antidepresanlara yönelik tutumunun çoğunlukla nötr ve olumsuz olduğu ortaya çıkmıştır. “Antidepresanların başka hasta-

1. Bu çalışmanın ilk hali 25-28 Nisan 2018 günleri arasında *Anadolu Üniversitesi*'nde gerçekleştirilen 16th International Symposium Communication in the Millennium'da sunulmuş ve özet metin olarak yayınlanmıştır. Burada sunulan metin araştırmanın tam metnidir.

2. Anadolu Üniversitesi, SBF, İletişim Bilimleri Basın ve Yayın Bölümü Araştırma Görevlisi.

3. Anadolu Üniversitesi, SBF, İletişim Bilimleri Basın ve Yayın Bölümü Araştırma Görevlisi.

lıklara neden olması”, antidepresanlara ilişkin risk faktörlerinin ilk sırasında yer almaktadır. Antidepresanlara ilişkin yan etkiler arasında ilk sırada “cinsel problemler” ve “sersemlik / baş dönmesi / uyku hali” gelmektedir. Antidepresan kullanmaya alternatif olarak ilk sırada “toplumsal / ekonomik / siyasi yapının düzelmesi” önerilmiştir. Antidepresanların tedavi ettiği hastalık olarak çoğunlukla depresyona / mutsuzluğa işaret edilmiştir. Ancak kimi zaman antidepresanların tedavi ettiği ve neden olduğu hastalık aynı olabilmektedir. Sonuç olarak gazetelerin genel olarak antidepresanlara olumlu bakış açısının olmadığı, çoğu zaman kafa karıştırıcı bilgilerin verildiği, antidepresanlara ön yargı geliştirebilecek nitelikte içeriklerin var olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Antidepresan, Antidepresan Haberleri, Medya ve Antidepresan.

1. Giriş

Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre dünyada 300 milyondan fazla insan depresyon hastalığından mustarıptır. Ayrıca 2005-2015 yılları arasında depresyon hastalığında %18 oranında artış yaşanmıştır (WHO, 2017). Aynı şekilde Türkiye’de 2004 yılında yapılan “Ulusal Hastalık Yüğü ve Maliyet Etkililik” çalışması sonuçları depresyonun en yaygın dördüncü hastalık olduğunu ortaya koymuştur (Ulusal Hastalık Yüğü ve Maliyet-Etkililik Projesi, 2004). 2015 yılı Türkiye İstatistik Kurumu raporu ise depresyonun en yaygın beşinci hastalık olduğuna işaret etmiştir (TÜİK, 2015). Bu kadar yaygın olan bu hastalığın tedavi yolu, tedavisinin başarılı olup olmaması merak uyandırıcıdır.

Antidepresanların psikolojik sorunları olan kişiler tarafından da kullanıldığı bilinmektedir. Dopamin, norepinefrin ve serotonin gibi transmitterlerin eksikliği veya bu nöro-transmitterlerin değişmesinin depresyonun bir bulgusu olduğu, anti-depresanların ise beyindeki dopamin, norepinefrin ve serotonin aktivitesini arttırdığı uzman psikiyatrlar

tarafından ifade edilmektedir (Eker, 1999: 151).

Antidepresan ilaçların birbirleri ile karşılaştırılmaları ya da plasebo etkisi⁴ne yönelik çalışmalardan farklı sonuçlar elde edilmiştir. Ruh sağlığı profesyonelleri bu farklı sonuçlar nedeniyle kimi zaman karmaşa yaşamaktadır. Bu nedenle meta analiz çalışmaları yoğunlaşmıştır (Çetin ve Açikel, 2009: 87).

Antidepresanlara yönelik en sert eleştirilerden biri Harvard Üniversitesi Tıp Fakültesi Plasebo Çalışmaları ve Terapötik Karşılaştırma Programı Müdür yardımcısı olan Irving Kirsch tarafından yapılmıştır. Kirsch (2011), *The Emperor's New Drugs: Exploding the Antidepressant Myth* (Antidepresan Efsanesinin Sonu (Çıplak Kralın Yeni İlacı) başlıklı kitabında antidepresanların etkinliğinin büyük kısmının plasebo etkisinden kaynaklandığına, buna işaret eden test sonuçlarının yüzde kırkının yayınlanmasının ilaç firmaları tarafından engellendiğine işaret etmiştir. Kirsch bu iddiasını farklı çalışmalarla desteklemiştir (Kirsch ve Sapirstein, 1998; Kirsch, Moore, Scoboria ve Nicholls, 2002) Antonuccio, Burns ve Danton (2002) da Kirsch'in çalışmalarını desteklemekte ve terapinin antidepresanlara oranla daha az riskli olduğuna işaret etmektedir.

Antidepresanlara yönelik sert eleştiriler araştırmalarla desteklenirken antidepresanların medyada nasıl yer aldığına ilişkin çalışmalar sınırlıdır. Türkiye'de antidepresanların medyada çerçevesi ile ilgili bir çalışmaya rastlanmazken yurt dışında bu konuda çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Lauridsen ve Sporrang, 2017; Smith, 2016). Alanyazın bölümünde bu çalışmalara detaylı bir şekilde yer verilecek ve bu çalışmanın alanyazındaki önemi ortaya konacaktır.

4. Plasebo etkisi: Latince bir kelime olan 'plasebo', "hoşnut edeceğim" anlamına gelir; ilaç ya da deva niyetine alınan bir şeyin öznel olarak olumlu etkisini ima etmektedir. Tıbbi biyoloji açısından (biomedical) etkisiz bir ilacın ürettiği tedavi edici etki, bir ilaca yüklenen ama onun farmakolojik özellikleriyle açıklanamayan tedavi edici etki veya yan etki ya da tüm tedavilerde ortak olan etki şeklinde ifade edilmektedir (Göka, 2002: 59).

2. Alanyazın

Antidepresanlara ilişkin Türkiye’de yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak üniversitelerin sağlıkla ilişkili birimleri tarafından yapılan çalışmalardır. Örneğin Eker (1999) psikiyatride akılcı ilaç kullanımına ilişkin bilgilendirici bir çalışma yapmış, antidepresan tedavisinde uyulması gereken temel ilkeleri ayrıntılandırmıştır. Örsel (2004) de depresyon tedavisinde genel ilkelere ve kullanılan antidepresan ilaçlara işaret etmiştir. Yine psikiyatri bölümünden Kaya ve Ünal (2001) karma anksiyete ve depresyon kavramının geçerliliğini tartışmaya açmıştır. Çetin ve Açikel (2009) ise tüm antidepresanların aynı olup olmadığını meta-analiz yöntemi ile irdelemişlerdir. Çalışma sonucu antidepresan seçimi için her hasta için geçerli genellemelere ulaşmanın zor olduğu vurgulanmıştır. Doğan (2011) de çalışmasında antidepresanların sık sık dile getirilen yan etkilerinden biri olan cinsel problemleri irdelemiştir. Küçükusta ise antidepresanların yan etkilerine ve “sanıldıkları kadar etkili olmadıklarına” ilişkin yapılan çalışmaları kitabında özetlemiştir (2011) Türkiye bazında yapılan alanyazın taramasında medyada antidepresanların sunumuna ilişkin bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Yurt dışında yapılan çalışmalar arasında Kirsch’in çalışmaları dikkat çekicidir (Kirsch ve Sapirstein, 1998; Kirsch, Moore, Scoboria ve Nicholls, 2002). Kirsch (2011) yaptığı bu araştırmalar sonucunda “Antidepresan Efsanesinin Sonu: Çıplak Kral’ın Yeni İlacı” adındaki kitabını yazmıştır. Kirsch ve Sapirstein (1998) 2318 hastayı bir deneye konu etmiş ve antidepresanların etkisini gözlemişlerdir. Bu deney sonucunda antidepresanlarla plasebo etkisinin birbirine olan korelasyonu 0.90 bulunmuştur. Ayrıca araştırmanın sonucunda ilacın sadece % 25 oranında etkili olduğu, geri kalan % 75 etkinin plasebo etkisi ya da başka etkiler olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan bu deney antidepresanlarla ilgili araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Kirsch, Moore, Scoboria ve Nicholls, (2002) ise FDA tarafından depresyon tedavisi için önerilen 6 ilacı hastalar üzerinde denemişlerdir.

Yaptıkları 6 haftalık deneyin son hastasında hem deney hem de kontrol grubunun depresyon düzeyini Hamilton Depresyon Ölçeği ile ölçmüş ve sonucunda aradaki farkın 2 puanlık bir fark olduğunu ve bu oranın da düşük olduğunu rapor etmişlerdir.

Yurtdışında yapılan çalışmalar da ağırlıklı olarak psikiyatri alanında yapılmasına rağmen konunun “medyada sunulması” boyutuna yer verilen makaleler bulunmaktadır (Lauridsen ve Sporrang, 2018; Smith, 2016; Hernandez vd., 2012; Leo ve Lacasse, 2008). Medyanın antidepresan kullanımı üzerinde etkili olduğunu öne süren Lauridsen ve Sporrang (2018)’a göre son on yılda Danimarka’da antidepresan kullanımında ilk düşüş medyada antidepresanlarla ilgili haberlerin artmasıyla ortaya çıkmıştır. Lauridsen ve Sporrang, (2018) Danimarka’da 2010-2011 yılları arasında önde gelen internet gazetelerinde antidepresanların nasıl çerçvelendiği hem nicel hem de nitel analizlerle ortaya koymaya çalışmışlardır. Araştırmacılar nicel analizlerinde gündem belirleme ve önceleme kuramlarından; nitel analiz için ise çerçeveleme kuramından faydalanmışlardır. 271 makalenin incelendiği çalışmanın sonucunda medyanın antidepresanların yan etkisine sıklıkla vurgu yaptığını, yetkili sağlık kurumu olan *The Danish Health and Medicine Agency*’nin (DHMA) antidepresanlarla ilgili yan etkileri tam olarak ortaya koymadığını (gebe kadınlarda antidepresan kullanımının bebekte bozukluklara yol açabileceği riski gibi), ticari kaygılarının yoğun olduğunu, antidepresanların gerekliliği konusunda medyanın şüpheye mahal verdiğini ortaya koymuşlardır. Nitel içerik analizi sonucuna göre maddi kazanç ile ilacın güvenliği konusu ve antidepresanların gerekli olup olmadığı çerçeveleri öne çıkmıştır. Araştırmacılara göre yaygın kullanılan bu iki çerçeve antidepresanlarla ilgili eleştirel bir tutum sergilemektedir. Çalışmanın sonucuna göre medyanın bu tutumu halkın antidepresanlara daha şüpheli yaklaşmasına ve antidepresan kullanımının azalmasına neden olmuştur. Araştırmacılar medyayı bir “watchdog” (eşik bekçisi) olarak değerlendirmişlerdir.

Smith (2016) ise yüksek lisans tezinde Kanada’da yayımlanan *The*

Globe and Mail gazetesinde antidepresanlarla ilgili 2000 ile 2015 yılları arasında yayımlanan makaleleri analiz etmişlerdir. Tezinin sonucunda araştırmacı, antidepresanların intihar riski, cinsel problemler, diyabet riski, kalp hastalığı riski, gebe kadınlarda kullanımında bebekte genital bozukluk riski gibi pek çok risklerinin olduğunu, antidepresanların plasebo etkisinin yoğun olduğunu, terapilerden antidepresanlara göre daha güvenli olduğunu vurgulamıştır. Araştırmacı aynı zamanda ilaç firmalarının ve endüstrinin antidepresanlar üzerinden sağladığı maddi kazanca da işaret etmiştir.

2003-2004 ve 2007-2008 yıllarında antidepresan kullanımına bağlı intihar eğilimiyle ilgili endişelerin artmasıyla birlikte, selektif serotonin geri alım inhibitörleri (SSRIs) içeren antidepresanların çocuklara ve gençlere verilmesinin yasaklanmasına yönelik Hollanda ve İngiltere’de yasal düzenlemeler yapılmıştır. Hernandez vd. (2012) bu düzenlemelere paralel olarak 2000-2010 yılları arasında medyada yer alan antidepresanlarla ilgili haberlerin farklı yaş gruplarındaki antidepresan satışlarında artış ve azalmalara etkisini araştırmıştır. Yapılan istatistiksel analizlerin sonuçlarına göre antidepresan satışlarındaki değişiklikler yasal düzenlemelerin medyada yer aldığı dönemlerde ortaya çıkmıştır. Hernandez vd. (2012) yasal düzenlemelerle birlikte medyada antidepresanla ilgili haberlerin yer alması çocuklarda ve gençlerde antidepresan kullanımını azaltsa da Hollanda ve İngiltere’de 10 yıllık sürede antidepresan kullanımının genel olarak artış gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır.

Depresyonun beyindeki kimyasal bir dengesizlikten kaynaklandığı savını ileri süren bilim adamlarından biri olan Schildkraut (1965) hepsi olmasa da bazı depresyonların antidepresanlarla tedavi edilebileceğini, ancak bu tezi kesin olarak doğrulamanın veya reddetmenin söz konusu olmadığını, “katekolamin hipotezi” denen bu hipotezin önemli bir sezgisel değere sahip olduğunu ve önemli bir referans çerçevesi belirlediğini belirtmiştir.

Leo ve Lacasse (2008)’e göre “kimyasal dengesizlik kuramı” kanıt-

lanmış bir bilimsel gerçek olmadığı halde ABD basınında çıkan haberler bu kuramı destekler niteliktedir.⁵ Leo ve Lacasse (2008) çalışmalarında bu konuya dikkat çekmiştir. Depresyon gibi ruhsal bozuklukların sebebini kimyasal dengesizlik olarak yansıtan muhabirlere ulaşmış ve muhabirlerden bu iddialarını destekleyen kanıt sunmalarını istemiştir. Muhabirlerin iddialarını destekleyici olarak sundukları bilimsel makale ve diğer kanıtları inceleyen yazarlar verilen yanıtların inandırıcı olmadığını ve alıntılanan birçok kaynakta aslında serotonin dengesizliği önermesinin yanlış olduğunun açıkça belirtildiğini vurgulamaktadır. Leo ve Lacasse'ye göre, medya insanların önemli bir haber alma kaynağı olarak ruhsal sağlık ile ilgili haberler yaparken hakem sürecinden geçmiş bilimsel makalelerden faydalanmalıdır.

Aynı doğrultuda bir çalışma yapan Antonuccio vd. (1999) antidepresanın Amerika'da depresyon konusunda en popüler tedavi yöntemi olduğunu ifade etmiş ve çalışmalarında depresyonla ilgili araştırmaların verilerini karşılaştırmışlardır. Yaptıkları analizler sonucunda antidepresanlarla ilgili endüstri destekli araştırmaların negatif sonuçlarının bazen yayınlanmadığını, plasebo etkisinin etkili olabileceğini, yapılan araştırmalarda çift kör hakem değerlendirmelerinde ciddi sorunların olabildiğini, yetişkinlerde doğru antidepresan kullanımının yanı sıra düşük olduğunu, çocuklarda antidepresanların etkisine ilişkin kanıtların çok yetersiz olduğunu, en yeni antidepresanlarda bile yan etkilerin olduğunu, ilaçları bir arada kullanmanın ciddi sorunlara yol açabileceğini vurgulamışlardır. Aynı zamanda unipolar depresyon üzerinde çevresel etkilerin genetik etkilere göre daha zayıf olduğuna, biyokimyasal depresyon teorilerinin henüz kanıtlanmadığına, depresyonun biyolojik belirtilerini ortaya koymanın zor olduğu-

5. Depresyonun beyindeki kimyasal dengesizlikten kaynaklandığı fikrini öne süren kuram. Söz konusu kuram 1950'lerin sonları ve 1960'ların başlarında önerilmiştir. Odak noktası başlangıçta nörotransmitter norepinefrin iken, 1960'ların ortalarında odak serotonin hormonuna doğru kaymıştır. SSRI türü antidepresanlar da bu teoriye dayanılarak üretilmiştir.

na, antidepresanların dozunun tedavi çıktısı ile ilişkisinin minimum olduğuna işaret etmişlerdir. Söz konusu araştırmacılara göre bilişsel / davranışsal psikoterapi gören hastalar ile ilaçla tedavi olan hastalar neredeyse benzer sonuçlara ulaşmışlardır ve bu tür hastaların uzun süre takipte kalması tedavi için son derece önemlidir.

Yine Lacasse ve Leo (2005: 1212) yazdıkları bir makalede dünyaca ünlü üniversitelerin psikiyatrlarının depresyonun beyindeki kimyasallarla ilişkili olduğu yönündeki iddiayı kanıtlayan herhangi bir şeyin söz konusu olamayacağına ilişkin ifadelerini bir şema ile sunmuş ve kaynak göstererek yayınlamıştır. İki araştırmacı, söz konusu teorinin nasıl ortaya atıldığını, teorinin kesin olmadığını çok çeşitli kaynaklarla destekleyerek açıklamıştır.

Modern tıbbi eleştiren kitapların başında gelen “Satılık Hastalıklar”ın yazarı Moynihan ve Cassells (2010) da depresyonun uydurulmuş bir hastalık olduğunu, ilaç firmalarının milyarlarca dolarlık bir antidepresan pazarının olduğunu örneklerle açıklamaktadır.

Sonuç olarak antidepresanlarla ilgili araştırmaların, Türkiye’de çok az yapılmış olmasına rağmen yurt dışında oldukça fazla araştırmacının gündeminde olduğu söylenebilir. Medya gündemi ve antidepresan ilişkisi de özellikle yabancı alanyazında farklı boyutları ile ele alınmıştır. Kimi kaynaklarda “serotonin hipotezi”, kimi kaynaklarda “kimyasal dengesizlik kuramı” ya da “katekolamin hipotezi” şeklinde adlandırılan antidepresanların beynin kimyası ile ilgili olduğunu merkeze alan bu tez eleştirilere maruz kalmıştır. Alanyazında sıklıkla eleştirilen antidepresanların ülkemiz medyasında nasıl ele alındığı merak konusudur. Bu çalışma, hem ülkemizdeki alanyazındaki boşluğu gidermesi hem de yurtdışındaki alanyazına ilave sonuçlar sunması bakımından önemlidir.

3. Yöntem

Bu çalışmanın genel amacı antidepresan içerikli yayınların gazetelerde nasıl sunulduğunu ortaya koymaktır. “Tirajı en yüksek ulusal 5

gazetede antidepresan içerikleri nasıl sunulmaktadır?” sorusuna şu alt sorular çerçevesinde yanıt aranmıştır:

Çalışmada şu alt sorulara yanıt aranmıştır:

1. Antidepresan içerikli yayınların niteliği (haber, köşe yazısı, röportaj vb.) nedir? **2.** İçeriklerde antidepresanlara ilişkin hangi risklere işaret edilmiştir? **3.** İçeriklerde antidepresanlara ilişkin hangi yan etkilere işaret edilmiştir? **4.** İçeriklerde kullanılan yazı dili ve üslubu nasıldır? (Tıbbi, mizahi / ironik, magazinsel, öğüt veren, siyasi, adli vb.) **5.** İçeriklerde antidepresanlara ilişkin tutum (pozitif, negatif, nötr) nasıldır? **6.** İçeriklerde antidepresanların hangi hastalıklara neden olduğuna işaret edilmiştir? **7.** İçeriklerde antidepresanların hangi hastalıkları tedavi ettiğine işaret edilmiştir? **8.** İçeriklerde antidepresan adı / türü / içeriği belirtilmiş midir? **9.** İçeriklerde antidepresanlara alternatif olarak hangi alternatif tedavi yöntemlerine işaret edilmiştir?

Bu çalışmada içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi iletişim çalışmalarında kullanılan boyutuyla ilk kez 18nci yüzyılda İsveçli bir bilim adamının dönemin ilahilerindeki dini sembollerini incelediği araştırmasında kullanılmıştır (Frey, 1992: 194). Günümüzde kullanılan biçimiyle ilk kez 20nci yüzyılın başlarında Amerikan gazetelerinin içeriklerinin incelenmesinde kullanılmıştır (Frey, 1992: 195). Ayrıca İkinci Dünya Savaşı sırasında Naziler’in egemen olduğu dönemde radyo propagandalarının analizinde kullanılmıştır (Aziz, 1990: 196). 1950’lerde içerik analizi Berelson tarafından ilk defa bugünkü anlamıyla tanımlanmıştır. Ona göre içerik analizi “iletişimin yazılı / açık (manifest) içeriğinin objektif, sistematik ve sayısal (kantitatif) tanımlamalarını yapan bir araştırma tekniğidir” (Gökçe, 1995: 16).

İçerik analizi yapılacak yayınları belirlemek için Aralık 2017 itibarıyla Türkiye’nin tirajı en yüksek ilk 5 gazetesi olan Sabah, Hürriyet, Sözcü, Posta ve Habertürk gazetelerinde Prnet MSuite Programı aracılığı ile tespit edilmiştir. 2015, 2016 ve 2017 yılları arasında içinde “antidepresan” kelimesi geçen toplam 190 içerik tespit edilmiştir. Bu içerikler değerlendirildiğinde araştırmanın amacına uygun, konuyla

doğrudan bağlantılı olan toplam 180 içerik, içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir.

Sabah gazetesinde 14, Hürriyet gazetesinde 35, Sözcü gazetesinde 11, Posta gazetesinde 78 ve Habertürk gazetesinde 42 haber incelenmiştir. Toplam 180 haber, 12 ana ve 135 yan kategoride içerik analizine tabii tutulmuştur. Kodlamalar birbirinden bağımsız iki araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiş ve kodlayıcılar arası uyum yüzdesi % 82 olarak belirlenmiştir.

Tablo 4.1. Antidepresan İçeriklerin Gazetelere ve Yıllara Göre Dağılımı

Gazete	2015	2016	2017	Toplam
<i>Posta</i>	30	21	27	78
<i>Habertürk</i>	15	13	14	42
<i>Hürriyet</i>	8	15	12	35
<i>Sabah</i>	7	3	4	14
<i>Sözcü</i>	2	6	3	11
Toplam	62	58	60	180

4. Bulgular

Çalışmanın alt amaç soruları bağlamında içerik analizi uygulamasında elde edilen veriler aşağıda ayrı başlıklar halinde sunulmuştur.

4.1. Antidepresan İçeriklerinin Dağılımı

Ülke çapında günlük olarak yayımlanan 5 ulusal gazetenin internet sitelerindeki antidepresan konulu içeriklerin dağılımına bakıldığında yıllara göre neredeyse eşit sayıda içerik yayınlandığı ortaya çıkmıştır. Ancak gazetelere göre dağılıma bakıldığında ilk sırada Posta (f=78), Habertürk (f=42) ve Hürriyet (f=35) gazeteleri yer almaktadır. Antidepresan içeriklerinin 2015, 2016 ve 2017 yılları arasında toplam 5 gazetede dağılımı yukarıdaki tabloda (4.1) yer almaktadır.

Öte yandan antidepresan içerikli yayınların aylara göre dağılımı hangi aylarda depresyon konulu içeriklerin yayınlandığının tespiti bakımından önemlidir. Aşağıdaki tabloda (4.2) görüldüğü gibi içeriklerin büyük çoğunluğu (f=97, % 53.9) gün ışığının az olduğu, soğuk geçen Aralık, Kasım, Şubat ve Ocak aylarında yayınlanmaktadır. Mayıs, Ağustos, Temmuz ve Haziran ayları antidepresan içerikli yayınların en az yayınlandığı aylardır (f=26, % 14.4). Tablo 4.3’de ise söz konusu yayınlar türlerine göre tasnif edilmiştir. Görüldüğü gibi yayınların çoğu “haber” formatındadır (f=77, % 42.8). Buna mukabil 66 içerik “köşe yazısı”, 37 içerik “röportaj” türündedir.

Tablo 4.2. Antidepresan İçerikli Yayınların Aylara Göre Dağılım

Aylar	Frekans	Yüzde	Aylar	Frekans	Yüzde
Aralık	30	16.7	Eylül	12	6.7
Kasım	27	15.0	Haziran	9	5.0
Şubat	23	12.8	Temmuz	6	3.3
Ocak	17	9.4	Ağustos	6	3.3
Nisan	16	8.9	Mayıs	5	2.8
Ekim	16	8.9	Toplam	180	100.0
Mart	13	7.2			

Tablo 4.3. İçerik Türüne Göre Dağılım

Tür	Frekans	Yüzde	Tür	Frekans	Yüzde
Haber	77	42.8	Röportaj	37	20.6
Köşe Yazısı	66	36.7	Toplam	180	100.0

4.2. Üslup / Anlatım

Üslup / anlatım değerlendirilirken içeriklerin doktor dilinden bilgi verme amaçlı olması, hastalığı tanıtması kriterleri “tıbbi” kategorisini

tanımlamaktadır. Antidepresan kullanan ve adli bir olaya karışan kişilerin yaşadıkları olaylar “adli” kategorisinde değerlendirilmiştir. Köşe yazarlarının, ekonomistlerin ya da siyasetçilerin antidepresanlarla ilişkili yorumlarına yer veren içerikler “siyasi / güncel” kategorisinde değerlendirilmiştir. Antidepresanların kullanımına ilişkin öneriler getiren tıbbi olmayan, sohbet şeklinde yazılan içerikler “öğüt veren” kategorisinde değerlendirilmiştir. Antidepresan kavramını ünlü kişilerle birlikte ele alan, resimlerle süslü sayfalarda yer alan içerikler “magazinsel” kategorisinde değerlendirilmiştir. Antidepresanların kullanımına ilişkin alaycı ifadelerle yazılan köşe yazıları ya da değerlendirmeler “mizahi / ironik” kategorisinde değerlendirilmiştir.

Tablo 4.4’te görüldüğü gibi incelenen içeriklerin çoğunda “tıbbi” bir anlatım söz konusudur (f=109, % 60.6). 26 içerik “adli”, 15 içerik “siyasi / güncel”, 11 içerik “öğüt veren”, 10 içerik “magazinsel”, 8 içerik ise “mizahi / ironik” şeklinde ifade edilebilecek anlatım dillerine sahiptir.

Tablo 4.4. Üslup / Anlatım

Üslup	Frekans	%	Tür	Frekans	%
Tıbbi	109	60.6	Magazinsel	10	5.6
Adli	27	15.0	Mizahi	8	4.4
Siyasi / Güncel	15	8.3			
Öğüt Veren	11	6.1	Toplam	180	100.0

4.3. Antidepresanlara İlişkin Tutum

Antidepresanlara ilişkin tutum değerlendirilirken antidepresanlar hakkında olumlu ya da olumsuz bir yargı içermeyen, sadece tıbbi bilgi veren içerikler nötr olarak değerlendirilmiştir. Antidepresan kullanımını eleştiren, antidepresan kullanımına ilişkin olumsuz noktalara değinen tıbbi ya da daha az ciddi üsluplarla yazılan tüm içerikler (köşe yazıları,

haberler, adli haberler) “olumsuz” tutumu ifade etmektedir. Antidepresanların yararlarını anlatan, antidepresan kullanımını öneren ve kullanılmamanın zararlarını ifade eden tüm içerikler “olumlu” tutumu ifade etmektedir.

Antidepresan konulu içeriklere ilişkin gazetelerin tutumu Tablo 4.5’te yer almaktadır. İçeriklerin çoğunun antidepresana karşı tutumu nötrdür (f=97, % 53.9). Ancak olumlu ve olumsuz tutumlar karşılaştırıldığında içeriklerin çoğunun olumsuz tutuma sahip olduğu tespit edilmiştir (f=52, % 28.9).

Tablo 4.5. Antidepresan İçeriklere Karşı Tutum

Tutum	Frekans	Yüzde	Tür	Frekans	Yüzde
Nötr	97	53.9	Olumlu	31	17.2
Olumsuz	52	28.9	Toplam	180	100.0

Ayrıca antidepresan konulu içerikler değerlendirildiğinde içeriklerin % 90,6’sında (f=163) antidepresanın adı, türü ya da içeriği açıklanmazken, % 9,4’ünde (f=17) antidepresanların içeriğine (SSRI, litium vb.) değinilmiştir.

4.4. Riskler, Yan Etkiler

Antidepresanlara ilişkin riskler değerlendirilirken hem antidepresanın kullanım sürecinde ve sonrasında yaşanan sorunlar, hem antidepresanları yazan doktorların uzman olup olmaması ile ilgili sorunlar birlikte değerlendirilmiştir.

Yayın içeriklerinde işaret edilen antidepresanlara ilişkin riskler Tablo 4.6’da yer almaktadır. 180 içeriğin büyük çoğunluğunda antidepresanlara ilişkin risk belirtilmemiştir (f=93, % 51.7). Ancak riskin belirtildiği diğer 87 haberde her içeriğin birden fazla riske işaret edebildiği tespit edilmiştir. İşaret edilen riskler arasında ilk sırada “Anti-

depresanların başka hastalıklara neden olması” gelmektedir (f=38, % 18.) İzleyen diğer riskler “Uygun dozun kullanılıp kullanılmaması”, “düzenli kullanılmaması”, “sonuç vermeyebilmesi”, “psikiyatrist olmayan doktorlar tarafından yazılmaları” vb. şeklinde devam etmektedir. Diğer kategorisinde “alkolle kullanılması” (f=3), “arkadaş tavsiyesiyle kullanılması” (f=3), “ölüm” (f=2), “intihar eğilimi” (f=2), “gebelerde otistik çocuk doğurma riski” (f=2), “greyfurtla birlikte kullanıldığında zehirlenme riski” (f=2), “aşırı sıcak havada hasta yapma riski” (f=1), “uyuşturucu eğilimini arttırma riski” (f=1) ve “boşanma eğilimini arttırma riski” (f=1) yer almaktadır.

Tablo 4.6. Antidepresanlara İlişkin Riskler

Riskler	Frekans	Yüzde
Başka Hastalıklara Neden Olması	38	18.0
Uygun Dozun Kullanılıp Kullanılmaması	12	5.7
Düzenli Kullanılmaması	10	4.7
Sonuç Vermeyebilecek Olması	10	4.7
Psikiyatrist Olmayan Doktorların Yazması	9	4.3
Hastanın Tolere Edip Edememesi	8	3.8
Reçetesiz Olduğu İçin Erişimin Kolay Olması	8	3.8
İnsanı Uyuşturması	6	2.8
Diğer	17	8.1
Belirtilmemiş	93	44.1
Toplam	211	100.0

Antidepresanlara ilişkin yan etkiler değerlendirilirken kullanımdan sonra kişinin üzerinde yarattığı etki temel kriterdir. Bunun yanında incelenen içeriklerde uzman kişilerin ya da uzman olmayan kişilerin yan etki olduğuna inandığı hususlar da kodlanmıştır.

Yan etkiler Tablo 4.7’de yer almaktadır. 180 içeriğin 116’sında (% 64.4) herhangi bir yan etkiye işaret edilmemiştir. Ancak geriye kalan

toplam 64 haberde çeşitli yan etkilere değinilmiştir. En çok değinilen yan etkiler “cinsel problemler”(f=17; % 9.1) ve “sersemlik / baş dönmesi / uyku hali”dir (f=16). Onları bağımlılık (f=4), “uykusuzluk” (f=3), “gebelerde otistik çocuk doğurma riski” (f=3), “gerçek çözümlere tercih edilmesi” (f=3), “tartışmalı yan etkiler” (f=3) izlemektedir. Diğer kategorisinde “kulak çınlaması” (f=2), “şiddet eğilimi” (f=2), “ölüm” (f=2), “guatr” (f=2), “zehirlenme” (f=2), “gebe kalmayı zorlaştırması” (f=2), “göz kuruluğu” (f=1), “sıcak çarpmasına karşı hassasiyet” (f=1), “saç dökülmesi” (f=1), “insülin direnci” (f=1), “kronik halsizlik” (f=1), “kalp krizi riski” (f=1), “kilo alma” (f=1), “kas krampları” (f=1), “tiroid” (f=1) ve “gizli şeker riski” (f=1) yer almaktadır.

Tablo 4.7. Antidepresanların Yan Etkileri

Yan Etkiler	Frekans	Yüzde
Cinsel Problemler (Sertleşme, Libido Düşüklüğü...)	17	9.1
Sersemlik / Baş Dönmesi	16	8.4
Bağımlılık	4	2.1
Uykusuzluk	3	1.6
Gebelerde Otistik Çocuk Doğurma İhtimali	3	1.6
Gerçek Çözümlere Tercih Edilmesi	3	1.6
Tartışmalı Yan Etkiler	3	1.6
Diğer	22	13.1
Belirtilmemiş	116	61.1
Toplam	190	100.0

4.5. Tedavi Ettiği ve Neden Olduğu Hastalıklar

Antidepresanların neden olduğu hastalıklar değerlendirilirken hem hastaların içerik içinde ifade ettikleri hastalıklar, hem doktorların belirttiği hastalıklar kodlanmıştır. Aynı zamanda köşe yazısı ya da röportajlarda antidepresanların neden olduğu hastalıklara değinen içe-

rikler de kodlanmıştır.

Antidepresanların neden olduğu hastalıklar Tablo 4.8’de değerlendirilmiştir. 180 içeriğin 137’sinde (% 76.1) hastalık belirtilmemiştir. Antidepresanların neden olduğu hastalıklar arasında ilk sırada cinsel hastalıklar (sertleşme problemleri, libido düşüklüğü vb.) gelmektedir (f=16, % 8.9). İkinci sırada % 4.2 (f=7) ile “baş dönmesi / sersemlik / kronik halsizlik” izlemektedir. “Bebeklerde otizm” (f=3), “bağımlılık” (f=2), “guatr” (f=2), “zehirlenme” (f=2) antidepresanların neden olduğu hastalıklar arasında sıralanmıştır. Diğer kategorisinde ise “göz kuruluğu” (f=1), “kulak çınlaması” (f=1), “saç dökülmesi” (f=1), “insülin direnci” (f=1), “bellek kaybı” (f=1), “yaşlılarda düşme eğilimi” (f=1), “kalp krizi” (f=1), “tiroid” (f=1), “gizli şeker” (f=1) yer almaktadır.

Tablo 4.8. Antidepresanların Neden Olduğu Hastalıklar

Hastalıklar	Frekans	Yüzde
Cinsel Problemler (Sertleşme, Libido Düşüklüğü...)	16	8.9
Sersemlik / Baş Dönmesi / Kronik Halsizlik	7	4.2
Bebeklerde Otizm	3	1.7
Bağımlılık	2	1.1
Guatr	2	1.1
Zehirlenme	2	1.1
Diğer	10	6.0
Belirtilmemiş	137	76.1
Toplam	180	100.0

Antidepresanların tedavi ettiği hastalıklar değerlendirilirken hem hastaların içerik içinde ifade ettikleri hastalıklar, hem doktorların belirttiği hastalıklar kodlanmıştır. Aynı zamanda köşe yazısı ya da röportajlarda antidepresanların tedavi ettiği hastalıklara değinen içerikler de kodlanmıştır. Tüm bunların kodlanmasının nedeni gazete okuyucularının her zaman uzmanlardan bilgi almamaları bazen de uzman olmayan

kişilerden de etkilenebilmeleridir.

Tablo 4.9’da antidepresanların tedavi ettiği hastalıklara ilişkin oranlara yer verilmiştir. Buna göre 180 haberin 87’sinde (% 48.3) antidepresanların tedavi ettiği hastalık belirtilmemiştir. Tedaviye işaret eden 93 haberde en çok “depresyon / mutsuzluk / stres / evham” hastalıklarına işaret edilmiştir. “Migren” (f=4), “uykusuzluk” (f=4), “kulak çınlaması” (f=4), “panik atak” (f=4), “fibramiyalji” (f=3), “menopoz” (f=3) tedavisinde antidepresan kullanılan diğer hastalıklardır. Diğer kategorisinde “prostat” (f=1), “sertleşme sorunu” (f=1), “baş dönmesi” (f=1), “baş ağrısı” (f=1), “erken boşalma” (f=1), iratıbil bağırsak sendromu (f=1), “beyin kanseri”, (f=1), “bipolar bozukluk” (f=1), “mide şişkinliği” (f=1) ve “uyku felci” (f=1) yer almaktadır.

Tablo 4.9. Antidepresanların Neden Olduğu Hastalıklar

Hastalıklar	Frekans	Yüzde
Cinsel Problemler (Sertleşme, Libido Düşüklüğü...)	16	8.9
Serselik / Baş Dönmesi / Kronik Halsizlik	7	4.2
Bebeklerde Otizm	3	1.7
Bağımlılık	2	1.1
Guatr	2	1.1
Zehirlenme	2	1.1
Diğer	10	6.0
Belirtilmemiş	137	76.1
Toplam	180	100.0

4.6. Alternatif Tedavi Önerileri

Antidepresanlara alternatif tedavi önerileri değerlendirilirken antidepresanları eleştiren doktorların, köşe yazarlarının, psikologların, dolayısıyla medyada “opinion leader” konumunda olan kişilerin antidepresan kullanımına alternatif bir yol önerip önermediği kontrol edilmiş ve içeriklerde yer alan beslenmeye, hayat tarzı değişimine ya

da toplumsal değişimlere işaret eden tüm öneriler kodlanmıştır.

Antidepresanlara alternatif tedavi önerileri Tablo 4.10'da değerlendirilmiştir. Görüldüğü gibi 182 içeriğin % 70'inde (f=126) alternatif bir tedavi önerilmemiştir. Antidepresan kullanımına alternatif olarak ilk sırada “toplumsal / ekonomik / siyasi yapının düzelmesi” önerilmiştir (f=23; % 12.6). Onu “bitkisel ürünler / gıdalar” izlemektedir (f=8, % 4.4). “Terapi / psikolojik tedavi / farkındalık terapisi” (f=5), “yürüyüş / egzersiz” (f=4), “güneş ışığından yararlanmak” (f=3), “başkalarını mutlu etmek” (f=2), “sorun çözme becerisi geliştirmek” (f=2), “yaşam tarzı / düşünce biçimi değişimi” (f=2) alternatif olarak sunulan önerilerdir. Diğer öneriler arasında “konuşmak” (f=1), “sigarayı bırakmak” (f=1), “ışık terapisi” (f=1), “ketamin” (f=1), “yoga / meditasyon” (f=1), “mizah programları” (f=1) ve “alkol” (f=1) yer almaktadır.

Tablo 4.10. Antidepresanlara Alternatif Tedavi Önerileri

Alternatif Tedavi Önerileri	Frekans	Yüzde
Toplumsal / Ekonomik / Siyasi Yapının Düzeltilmesi	23	12.6
Başka Bitkiler / Gıdalar (Zerdeçal, Çekirdek...)	8	4.4
Terapi / Psikolojik Tedavi / Farkındalık Terapisi	5	2.7
Yürüyüş / Egzersiz	4	2.2
Güneş Işığında Yararlanmak	3	1.6
Başkalarını Mutlu Etmek	2	1.1
Sorun Çözme Becerisi Geliştirmek	2	1.1
Yaşam Tarzını / Düşünce Biçimini Değiştirmek	2	3.5
Diğer	7	3.5
Belirtilmemiş	126	69.2
Toplam	182	100.0

5. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışma antidepresan içerikli yayınların tirajı en yüksek 5 gazetede nasıl sunulduğunu ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu bağlamda Türki-

ye’de yayın yapan en yüksek tirajlı 5 gazetesinde (Sabah, Hürriyet, Sözcü, Posta ve Habertürk) 2015, 2016 ve 2017 yılları arasında yayınlanan toplam 180 içeriği içerik analizine tabii tutulmuştur. 5 ulusal gazetede yıllara göre neredeyse eşit dağılan içerikler, gazetelere göre sıralandığında ilk sırada Posta (f=78), Habertürk (f=42) ve Hürriyet (f=35) gazeteleri gelmektedir. Kış aylarında daha fazla “antidepresan” konulu içerik yayınlandığı ortaya çıkmıştır. Söz konusu içerikler haber (% 42.8), köşe yazısı (% 36.7) ya da röportaj (% 20.6) kategorilerindedir. Dolayısıyla daha çok güneş enerjisi alınan yaz aylarının antidepresana ilişkin gazetelerin ilgisinin azaldığı aylar olduğu söylenebilir. İçeriklerin dil ve anlatımı ağırlıklı olarak tıbbidir (% 60.6). Ancak adli haberler de azımsanamayacak düzeydedir (% 15). Bu haberlerde ağırlıklı olarak intihar olayları konu edilmiştir. Gazetelerin antidepresanlara karşı tutumu ağırlıklı olarak nötrdür (% 53.9). Ancak olumsuz tutum (% 28.9) olumlu tutuma (% 17.2) göre daha ağırlıklıdır. İçeriklerin % 9.4’ünde (f=17) antidepresanların içeriğine (SSRI, lityum vb.) değinilmiştir. İçeriklerin ağırlıklı olarak nötr olması antidepresanlara ilişkin genel bir kabulüm varlığını göstermekteyken olumsuz içeriklerin olumlu içeriklere göre ağırlıklı olması antidepresanlara ilişkin bakış açısının negatif ağırlıklı olduğunu göstermektedir.

Antidepresanlara ilişkin en çok dile getirilen risk başka hastalıklara neden olmasıdır (% 18). Bunu “uygun dozun kullanılıp kullanılmaması, antidepresanların düzenli kullanılmaması, sonuç vermeyebilmesi, psikiyatrist olmayan doktorlar tarafından yazılması, hastanın tolere edip edememesi, reçetesiz olduğu için ulaşımının kolay olması ve hastalarda uyuşturucu etkide bulunması izlemektedir. Antidepresanlara ilişkin yan etkiler arasında ilk sırada cinsel problemler (Sertleşme, libido düşüklüğü, kontrolsüz cinselliğe yöneltmesi) ile ilgili içerikler gelmektedir (% 9.1). Onu sersemlik / baş dönmesi, bağımlılık, uykusuzluk, gebelerde otistik çocuk doğurma riski, antidepresanların gerçek çözümlere tercih edilmesi ve tartışmalı yan etkiler izlemektedir. Antidepresanların neden oldukları hastalıklar arasında yine ilk sırada

cinsel problemler gelmektedir (% 8.9). Onu baş dönmesi / sersemlik / kronik halsizlik, bebeklerde otizm, bağımlılık, guatr, zehirlenme izlemektedir. Antidepresanların tedavi ettiği hastalıklar arasında ilk sırada depresyon / mutsuzluk / stres / evham gelmektedir (35.3). Onu migren, uykusuzluk, kulak çınlaması, panik atak, fibramiyalji, menopoz hastalıkları izlemektedir. Antidepresanlara alternatif tedavi önerileri değerlendirildiğinde içeriklerin %70'inde alternatif bir tedavinin önerilmediği ortaya çıkmıştır. Kalan % 30 içerikte ağırlıklı olarak toplumsal / ekonomik / siyasi yapının düzelmesi" önerilmiştir (f=23; % 12.6). Onu bitkisel ürünler / gıdalar, terapi / psikolojik tedavi / farkındalık terapisi, yürüyüş / egzersiz, güneş ışığından yararlanmak, başkalarını mutlu etmek, sorun çözme becerisi geliştirmek, yaşam tarzı / düşünce biçimi değişimi izlemektedir.

Antidepresanlara ilişkin özellikle yabancı kaynakların değindiği "kimyasal dengesizlik kuramı"nın, kuramın savunucuları tarafından bile tam olarak kesinliğinin kanıtlanmadığına alanyazında değinilmiştir. Antidepresanların ağırlıklı olarak plasebo etkisine sahip olduğunu ifade eden araştırmacılar bu savlarını çeşitli çalışmalarla desteklemeye çalışmaktadır. Depresyonun bu derece yaygın olduğu günümüz dünyasında antidepresanlara hangi bakış açısıyla yaklaşmak gerektiğini sorgulamak sağlığını korumak isteyen her birey için hayati bir önem taşımaktadır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre antidepresanlar medyada olumludan çok olumsuz tutumla ele alınmaktadır. Nötr tutum ise ağırlıklıdır. Bu durum, söz konusu gazeteler tarafından antidepresanlara yönelik kesin bir önyargı geliştirmek istenmemesine bağlanabilir. Ancak analiz edilen içeriklerde antidepresanların hem uyku haline hem uykusuzluğa neden olduğuna işaret edilmesi; hem kulak çınlamasına neden olması, hem de kulak çınlamasının tedavisinde kullanılması gibi veriler, söz konusu ilaçlara ilişkin gazete içeriklerinin de çelişkili olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Antidepresanlara alternatif olarak ilk sırada toplumsal / siyasal / ekonomik yapının, kısacası tüm dünyanın değişmesi, yeşil ağırlıklı bir yaşam ve terapi önerilmektedir. Yan

etkileri daha az olan ya da olmayan bu önerilerin ne derece uygulanabilir olduğu başka bir araştırma konusudur.

Presentation of Content Related to Antidepressants in Newspapers

Abstract: The benefits or harms of the use of antidepressants are being discussed publicly. How the contents of antidepressants in the newspapers are presented, attitudes towards antidepressants, diseases caused or treated by antidepressants are a curiosity. The general purpose of this study is to put forth “how antidepressant publications are presented in the newspapers?” According to this, we analyzed 5 daily newspapers (Sabah, Hürriyet, Sözcü, Posta, Habertürk) with the highest circulation according to December 2017 by PRNet Msuite Program. We analyzed 180 contents which contained the key word “antidepresan” between 2015-2017. It was found out that the attitude towards the antidepressants of newspapers was mostly neutral and negative. “Antidepressants cause other illnesses” are at the top of the risk factors for antidepressants. Among the side effects of antidepressants, “sexual problems” and “dizziness / drowsiness” are the first order. As an alternative to using antidepressants, “improvement of social / economic / political structure” was suggested first. The disease treated by antidepressants is often referred to as depression. Sometimes, however, antidepressants treat and cause the same disease. As a result, it can be said that the newspapers generally have contents that doesn’t anticipate the antidepressants, have preconceived content against antidepressants and give confusing information in most cases.

Key Words: Antidepressants, Antidepressant News, Media and Antidepressants.

Kaynakça

- Antonuccio**, David O., William G. **Danton**, Garland Y. **Denelsky**, Roger P. **Greenberg**, and James S. **Gordon** (1999), “Raising Questions About Antidepressants”, **Psychotherapy and Psychosomatics**, 68: 3-14. <https://pdfs.semanticscholar.org/e2aa/ee7001e778d9fb5afd480a765593c325df96.pdf> (Erişim tarihi: 3.9.2018).
- Antonuccio**, David O.; David D. **Burns**, William G. **Danton** (2002), “Antidepressants: A Triumph Of Marketing Over Science”, **Prevention and Treatment**, 5 (1). <http://www.antidepressantsfacts.com/2002-07-15-Antonuccio-therapy-vs-med.htm> (Erişim tarihi: 21.6.2018).
- Aziz**, Aysel (1990), **Araştırma Yöntemleri-Teknikleri ve İletişim**, Ankara: İLAD Yayınları.
- Çetin**, Mesut ve Cengizhan **Açıknel** (2009), “Meta Analizler Işığında Bütün Antidepressanlar Aynı Mıdır”, **Klinik Psikofarmakoloji Bülteni**. 19: 87-92. https://www.researchgate.net/profile/Mesut_Cetin3/publication/239592707_Metaanalizler_Iflnda_Butun_Antidepressanlar_Ayn_mdr/links/54b181eb0cf220c63cd12719/Meta-analizler-Iflnda-Buetuen-Antidepressanlar-Ayn-mdr.pdf?origin=publication_detail (Erişim tarihi: 21.6.2018).
- Doğan**, Sultan (2011), “Cinsel İşlev Bozuklukları, Depresyon ve Antidepressanlar”, **Journal of Mood Disorders**, 1 (2): 81-86. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/109848> (Erişim tarihi: 10.7.2018).
- Eker**, Engin (1999), “Psikiyatride Akılcı İlaç Kullanımı”, **Akılcı İlaç Kullanımı Sempozyumu**’nda (14 Ocak 1999) sunulan bildiri. s.151-158. <http://www.ctf.edu.tr/stek/pdfs/11/1111ee.pdf> (Erişim tarihi: 21.6.2018).
- Frey**, R. Lawrence, Carl. H. **Botan**, Paul G. **Friedman**, and Gary L. **Kreps** (1992), **Interpreting Communication Research: A Case Study Approach**, The USA: Pearson.
- Göka**, Erol (2002), “Plasebo Kavramı ve Plasebo Etkisi”, **Türk Psikiyatri Dergisi**, 13 (1): 58-64. <http://turkpsikiyatri.com/C13S1/plasebo.pdf> (Erişim tarihi: 21.6.2018).
- Gökçe**, Orhan (1995), **İçerik Çözümlemesi**, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.

- Hernandez** Juan Francisco, K. Mantel-Teeuwisse **Aukie**, J. M. V. van Thiel **Ghislaine**, Svetlana V. **Belitser**, Jan **Warmerdam**, Jan A. M. **Raaijmakers**, and Toine **Pieters** (2012), “A 10-Year Analysis of the Effects of Media Coverage of Regulatory Warnings on Antidepressant Use in the Netherlands and UK.” **PLoS ONE** 7(9)
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3447767/pdf/pone.0045515.pdf> (Erişim tarihi: 3.9.2018).
- Kaya**, Burhanettin ve Süheyla **Ünal** (2001), “Karma Anksiyete ve Depresyon Bozukluğu”. **Psikiyatri Dünyası**, 5: 80-88.
https://www.researchgate.net/profile/Suheyla_Unal/publication/315112646_Karma_Anksiyete_ve_Depresyon_Bozuklugu/links/59e1df92aca2724cbfdfe22f/Karma-Anksiyete-ve-Depresyon-Bozuklugu.pdf?origin=publication_detail (Erişim tarihi: 9.7.2018).
- Kirsch**, I., T. J. **Moore**, A. **Scoboria**, and S. S. **Nicholls** (2002), “The Emporer’s New Drugs: An Analysis of Antidepressant Medication Data Submitted to the U.S. Food and Drug Administration”, **Prevention and Treatment**, 5 (23).
<http://www.journals.apa.org/prevention/volume5/pre0050023a.html> (Erişim tarihi: 9.7.2018).
- Kirsch**, Irving ve Guy **Sapirstein** (1998), “Listening to Prozac, But Hearing Placebo: A Meta-Analysis of Antidepressant Medication”, **Prevention and Treatment**, 1 (2).
<http://journals.apa.org/prevention/volume1/pre0010002a.html> (Erişim tarihi: 9.7.2018).
- Kirsch**, Irving (2012), **Antidepresan Efsanesinin Sonu: Çıplak Kralın Yeni İlacı**, İstanbul: Kuraldışı Yayınevi
- Küçükusta**, Ahmet Rasim (2011), **Adamın Biri Doktora Gitmiş, Gidiş O Gidiş**, İstanbul: Hayykitap (4ncü Baskı),
- Lauridsen**, G. M. and S. S. **Kalvemark** (2018), “How Does Media Coverage Effect the Consumption of Antidepressants: A Study of the Media Coverage of Antidepressants in Danish Online Newspapers 2010-2011”, **Research in Social and Administrative Pharmacy**, 14: 638-644.
<https://reader.elsevier.com/reader/sd/338F9B8C7820FFF08C78E28B885A4AC611AD003CD329B22B5D9585C6C918B6E7C5C3F4BE2054753EF42204945E50490C>. (Erişim tarihi: 22.6.2018).

Leo, Jonathan and Jeffrey J. Lacasse (2008), “The Media and the Chemical Imbalance Theory of Depression”, **Society**, 45 (1): 35-45.

https://www.researchgate.net/publication/226917394_The_Media_and_the_Chemical_Imbalance_Theory_of_Depression (Erişim tarihi: 3.9.2018).

Moynihan, Ray ve Alan Cassels (2010), **Satılık Hastalıklar**, İstanbul: Hayykitap (3ncü Baskı).

Örsel, S. (2004), “Depresyonda Tedavi: Genel İlkeler ve Kullanılan Antidepresan İlaçlar”, **Klinik Psikiyatri**, Ek 4, s.17-24.

https://www.journalagent.com/kpd/pdfs/KPD_7_80_17_24.pdf (Erişim tarihi: 9.7.2018).

Smith, Adam (2016), **Unrelenting: A Media-Focused Political Economy Analysis of Antidepressant Use in Canada** (Yüksek Lisans Tezi), Faculty of Graduate Studies: Department of Political Studies University of Manitoba.

Schildkraut Joseph J. (1965), “The Catecholamine Hypothesis of Affective Disorders: A Review of Supporting Evidence”, **Am J Psychiatry**, 122 (5): 509-522.

<https://ajp.psychiatryonline.org/doi/abs/10.1176/ajp.122.5.509> (Erişim tarihi: 3.9.2018).

Ulusal Hastalık Yükü ve Maliyet-Etkililik Projesi (2004),

http://www.toraks.org.tr/userfiles/file/ulusal_hastalik_yuku_hastalikyuku_TR.pdf (Erişim tarihi: 21.6.2018).

World Health Organisation Resmi Sitesi

http://www.who.int/mental_health/management/depression/en/ (Erişim tarihi: 21.6.2018).

TÜİK (2015) İstatistiklerle Türkiye,

http://ec.europa.eu/eurostat/documents/7330775/7339623/Turkey+in_statistics_2015.pdf/317c6386-e51c-45de-85b0-ff671e3760f8 (Erişim tarihi: 21.6.2018).